

(Rivoyat)

Arabistonda ilmu hikmatda benazir Shan degan bir hakim o'zimga o'xshagan biror bilimdon qiz topilmaguncha uylanmayman, deb ahd qilgan ekan. Qayliq axtarib olamni bir necha bor kezib chiqsa hamki, o'ziga munosib yor topolmabdi. Kunlardan bir kun shu niyatda sarson-sargardon bo'lib yurgan ekan, bir odam unga hamroh bo'libdi.

Shan hamrohiga:

-Seri meni ko'tarasanmi yo man seni ko'taraymi? — debdi.

-Ajab betamiz odam ekansan, — debdi hamrohi, — sallamni zo'rg'a ko'tarib yuribmanu seni qanaqa qilib ko'taraman!

Shan indamabdi. Bir oz yo'l yurganlaridan keyin barq urib yashnab turgan bir bug'doyzorga yetibdilar. Shan ekinzorga qarab:

-Bu bug'doyzornig donini yeb bo'lishdimikan? — deb hamrohidan so'rabdi.

-Toza jinni ekansan-ku! Bug'doyi hali o'rib olinmagan narsani qanaqa qilib yeb bo'ladi?!

Yana Shanning nafasi ichiga tushib ketibdi. Bir necha manzil yo'l yurgandan keyin ular tobut ko'tarib borayotgan olomonga duch kelib qolishibdi.

-Bu odam o'ldimikan yo haliyam tirikmikan? — deb Shan yana hamrohidan so'rabdi.

-Astag'firullo, umrim bino bo'lib senga o'xshagan ahmoqni ko'rganim yo'q, janoza o'qilib, qabristonga olib borayotgan o'likni bu tirikmi, o'likmi deb so'raydi-ya! Qip-qizil ahmoq ham bunaqa savolni bermaydi. Qo'y, menga boshqa gapirma, ahmoqona gaplaringdan ko'nglim ozib ketyapti, — debdi hamrohi.

Shunday qilib ikkalasi «churq» etmay yo'lda davom etishibdi. Yo'lovchi manziliga yetgandan keyin, mayli, bu ham bir musofir ekan, qilgan qo'polligimni ko'nglidan chaqaray, deb Shanni uyiga olib kirib, mehmon qilibdi. O'sha odamning husnu malohat, aqlu farosatda hamma qizlarga dars beradigan qizi bor ekan, qizi dadasidan so'rabdi:

-Hamrohing kim edi, yo'lda nimalarni gaplashib kelding?

-Ey, qizim, — debdi otasi, — qip-qizil bir ahmoqqa ro'baro' kelib qoldim. Kurakda turmaydigan, poyma-poy, mantiqsiz savollarni beraverib, toza ta'bimni xira qildi.

-Nima dedi axir? — so'rabdi qizi.

-Men bilan ko'rishishi bilanoq: «Sen meni ko'tarasanmi yo men seni ko'taraymi?» — deb so'radi. O'zim zo'rg'a borayotgan edim, uni qanday ko'tara olardim, qizim. Bir ekinzorga yetganimizda: «Buning donini yeb bo'lishdimikan?» — deb so'rab qolsa bo'ladimi? Uchinchi savoli: qabristonga olib ketishayotgan tobutni ko'rib: «Bu tirikmikan yo o'likmikan?» — deb so'radi.

Qizi otasiga:

-Uning ko'nglini og'ritib, bekor qilibsiz. Bu so'zlar uning juda katta hakim va zo'r bilimdon ekanligidan dalolat beradi.

Birinchi savolning ma'nosi shu: «Yo'lning zahmatini kamaytirish uchun biror narsa so'zlab berasanmi yo men aytib beraymi?» Bu yerning g'allasini yeb bo'lishdimikan deganining ma'nosi shu: bu g'allani ekan odam biror sudxo'rdan qarzdor bo'lishi, uning qistovidan tezroq qutulish maqsadida, bug'doyni o'rishi bilanoq to'g'ri bozorga olib borib sotib, qarzig'a berishi mumkin. Mulohaza qilib ko'rsang, ekin pishishidan oldin yeb ketilganday bo'ladi. Tobutdagi murdani o'likmi yoki tirikmi, deb so'raganining ma'nosi shu: bu odam o'lganidan keyin yodgorlik sifatida biror farzand yoki shogird qoldirdimikan, eslashga arzigulik biror xayrli ish qildimikan yoxud johil va fosiqligidan, o'lishi bilanoq hammaning esidan chiqdi-ketdimi?

Siz darhol uning oldiga chiqib, uzr aytishingiz, ziyofat qilishingiz, aytgan soʻzlarining barisini sharhlab berishingiz kerak, aks holda u sizni johil va ahmoqqa chiqarib qoʻyishi mumkin.

Shunda qizning otasi Shan huzuriga chiqib: «Yoʻlda men parishonxotirlik qilib savollaringga durustroq javob berolmagandim. Hozir hammasiga birma-bir, batafsil javob berishim mumkin», debdi.

Bunga javoban Shan:

-Bu soʻzlar sening tabiatingga mutlaqo xilof. Yaxshisi, ayt-chi, bu soʻzlami kimdan oʻrganding va bu sirlardan kim seni voqif qildi, — debdi.

Qizning otasi nima deyishini bilolmay, gangib qolibdi va rostini aytishga majbur boʻlibdi:

-Husnu malohat va aqlu farosatda tengu timsoli yoʻq bir qizim bor, bu soʻzlarning magʻzini menga oʻsha chaqib berdi, — debdi.

Bu gaplami eshitgan Shan shuncha yildan beri qidirib yurgan gavharimni endi topdim, deb suyunib ketibdi.

Otasining roziligi bilan qizni nikohlab olibdi va nihoyat murod-maqsadiga yetibdi.

**Muhammad Avfiyning
“Ibratli rivoyatlar” kitobidan**